

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΕΠΙ ΚΟΛΩΝΩ Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ 406 Π.Χ. ΚΑΙ Ο ΘΕΑΤΗΣ ΤΟΥ 401 Π.Χ.

Είναι ευρέως αποδεκτό, πλέον, από τη φιλολογική έρευνα ότι ο Σοφοκλής μέσα από κάποιες τραγωδίες του προσφέρει ένα ευρύ πεδίο έρευνας πολιτικών στοιχείων. Πρόσφατα¹ επιχείρησα να προτείνω μια πολιτική ερμηνεία των τραγωδιών *Αίας*, *Αντιγόνη* και *Φιλοκτήτης*, παρά τις αντιρρήσεις που προέβλεπε ο J. Griffin, ο οποίος υποστήριξε ότι οι παραστάσεις της αρχαίας τραγωδίας τον 5ο αι. π.Χ. είχαν καθαρά ψυχαγωγικό χαρακτήρα και δεν αφορούσαν την ιστορική πραγματικότητα της εποχής της συγγραφής τους.² Ως προς τον *Οιδίποδα επί Κολωνώ*, που μας ενδιαφέρει ειδικότερα εδώ, ο Griffin πιστεύει ότι το έργο παριστάνει την τύχη του Οιδίποδα και των παιδιών του, ενώ αποκλείει οποιαδήποτε πολιτική αναφορά.³ Ωστόσο, το δράμα αυτό παρουσιάζει την εξής ιδιομορφία: γράφτηκε το τελευταίο έτος της ζωής του δημιουργού του (406 π.Χ.) και παραστάθηκε πέντε χρόνια αργότερα (401 π.Χ.). Στο μεταξύ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Δ. Ιακώβ για τις εύστοχες και διεισδυτικές του παρατηρήσεις. Η ευθύνη για τις απόψεις και τυχόν λάθη παραμένει καθαρά δική μου.

1. I. Yaser, *Πολιτικές προεκτάσεις στις τραγωδίες του Σοφοκλή: Αίας, Αντιγόνη, Φιλοκτήτης*, διδ. διατρ., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2002.

2. J. Griffin «Sophocles and the Democratic City», στο J. Griffin (επιμ.), *Sophocles Revisited. Essays Presented to Sir Hugh Lloyd-Jones*, Οξφόρδη 1999, σσ. 77 κ.ε. Ο ίδιος γράφει στην αρχή του κεφαλαίου του, σε έναν τόμο προς τιμήν του Sir Hugh Lloyd-Jones, μεγάλου παλαίμαχου εναντίον οποιασδήποτε πολιτικής ερμηνείας της τραγωδίας: «In this chapter I hope [...] to give some pleasure to a scholar who has contributed so much to our understanding of Sophocles [...]». Είναι αξιοσημείωτο ότι επικεντρώνει την προσοχή του στις *Τραχίνιες* και στην *Ηλέκτρα*, προκειμένου να αποδείξει τη θέση του, αλλά τα δύο αυτά δράματα, με τον οικογενειακό προβληματισμό τους, είναι φυσικό να περιέχουν ελάχιστες πολιτικούς υπαινιγμούς στη σύγχρονη ζωή. Στη σ. 90 φτάνει στο συμπέρασμα: «I suppose that tragedy was one of the ανάπαυλαι, the breaks, the refreshments, which Pericles in the Funeral Speech claimed were more numerous in Athens than anywhere else» (Θουκ. 2.38.1). Συγκεκριμένα για τον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* βλ. και S. Mills, *Theseus, Tragedy and the Athenian Empire*, Οξφόρδη 1997, σ. 185.

3. Ο Griffin, ό.π., σ. 77, ενώ αναγνωρίζει ελάχιστους χαρακτηρισμούς της Αθήνας στο έργο ως φιλόξενης, πολιτισμένης, πλούσιας σε λατρείες και ευλογημένης των θεών, αναφέρει πως όλα αυτά αποτελούν μια εξαίρεση στα πλαίσια ενός [...] ethical and very general sense», και επιμένει ότι το κεντρικό θέμα του έργου είναι τα πάθη και η μοίρα του ήρωα και των παιδιών του.

είχαν μεσολαβήσει η συντριπτική ήττα των Αθηναίων στους Αιγός Ποταμούς, που σηματοδότησε τη λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου, και η βραχύβια αλλά επώδυνη εξουσία των Τριάκοντα.⁴ Υπ' αυτές τις συνθήκες είναι εύλογο να αναρωτηθούμε, παρά τις όποιες προθέσεις του Σοφοκλή, μήπως ο θεατής του 401 π.Χ. ήταν σε θέση να συσχετίσει τα παριστανόμενα γεγονότα με τη δική του πραγματικότητα. Στόχος της μελέτης αυτής είναι να εξετάσει πώς ενδεχομένως θα μπορούσε να προσλάβει το δράμα τουλάχιστον μια μερίδα του αθηναϊκού κοινού.

Για τον σκοπό αυτό συγκεντρώνω και σχολιάζω με κάθε δυνατή συντομία τα σχετικά χωρία, προκειμένου να συγκροτήσω μια ενιαία εικόνα του πολιτικού μηνύματος της υπό εξέταση τραγωδίας.

(1) Ήδη στην αρχή του έργου η ερώτηση του θηβαίου βασιλιά για το πολιτικό σύστημα της Αθήνας ηχεί ανοικειωτικά,⁵ αφού στην Αθήνα βασιλεύει ο Θησεάς. Ο ποιητής, από τα πρώτα χωρία, προδιαθέτει το κοινό για μια συγκεκριμένη πρόσληψη του έργου (στ. 66-68):

Οι. ἄρχει τις αὐτῶν, ἢ 'πὶ τῷ πλήθει λόγος;
Ξε. ἐκ τοῦ κατ' ἄστῳ βασιλέως τάδ' ἄρχεται.
Οι. οὗτος δὲ τίς λόγῳ τε καὶ σθένει κρατεῖ;

Ο Οιδίποδας, παρόλο που έχει λάβει μια καθοριστική απάντηση από τον ξένο, επαναλαμβάνει την ερώτησή του με άλλο τρόπο. Σίγουρα μια τέτοια ερώτηση δεν θα περνούσε απαρατήρητη από τους θεατές, πόσο μάλλον όταν ο Χορός του έργου συνταυτίζεται μ' αυτούς, ενώ ο άρχοντάς τους είναι φορέας του αθηναϊκού πνεύματος σε αντίθεση με τον τύραννο Κρέοντα.⁶ Αυτός ο προγραμματικός αναχρονισμός μάς δίνει το δικαίωμα

4. O. J. P. Wilson, *The Hero and the City. An Interpretation of Sophocles' Oedipus at Colonus*, Michigan, University of Michigan Press, 1997, σ. 11 σημ. 22, υποστήριξε ότι ο Σοφοκλής γνώριζε τη νίκη των Αθηναίων στη ναυμαχία των Αργινουσών και τις συνέπειές της, αλλά δεν προσάγει κανένα τεκμήριο προς την κατεύθυνση αυτή.

5. Όπως πολύ σωστά παρατήρησε ο R. Jebb, *Oedipus at Colonus*, Κέμπριτζ 1903 (ανατ. Κέμπριτζ 1913), σ. 77, μια τέτοια ερώτηση θεωρείται πολύ ακατάλληλη για τον ηρωικό κόσμο. Βλ. και Wilson, ό.π., σσ. 191-192. Η πρακτική αυτή, όμως, είναι παλαιά: στους Πέρσες του Αισχύλου (στ. 241-242) η Άτοσσα ενδιαφέρεται για το ίδιο θέμα, ενώ στις *Ικέτιδες* του ίδιου ποιητή (στ. 517-518) ο Πελασγός, βασιλιάς του Άργους, συγκαλεί λαϊκή συνέλευση, και, τέλος, στις *Ικέτιδες* του Ευριπίδη (στ. 399-455) διεξάγεται αναλυτική συζήτηση για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα ενός πολιτεύματος.

6. Βλ. P. Cartledge, «Deep Plays: Theatre as Process in Greek Civic Life», στο P. E. Easterling (επιμ.), *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*, Κέμπριτζ 1997, σσ. 19-20· P. Walcot, *Greek Drama in its Theatrical and Social Context*, Cardiff, University of Wales Press, 1976, σσ. 65, 96. Για την εικόνα του Θησεά σε σύγκριση με τον Ορέστη των *Ευμενίδων* του Αισχύλου βλ. E. Hall, «The Sociology of Athenian Tragedy», στο P. E. Easterling, ό.π., σ. 102. Πρβ. W. Den Boer, «Theseus, the Growth of a Myth in History», *Greece and Rome* 16 (1969) 6.

να θεωρήσουμε ορισμένα χωρία, που θα συζητήσουμε στη συνέχεια, σχετικά με την τρέχουσα πολιτική πραγματικότητα.

(2) Ο Οιδίποδας δοξάζει την Αθήνα για το σύνολο των αρχών που υποστηρίζει και υπερασπίζεται, αρχές που την καθιστούν την πιο ένδοξη πόλη στην Ελλάδα (στ. 107-108):⁷

ἴτ', ὦ μεγίστης Παλλάδος καλούμεναι
πασῶν Ἀθῆναι τιμιωτάτη πόλις

Αυτά πλέον ισχύουν, για τους Αθηναίους, σε θεωρητικό επίπεδο, αφού η ίδια η ακεραιότητα της πόλης τους ετίθετο σε κίνδυνο, όχι από έναν μόνο εχθρό, αλλά απ' όλες σχεδόν τις ελληνικές πόλεις.⁸ Η φήμη για δόξα και μεγαλείο δεν αποτελούν επαρκή μέσα, αν δεν υλοποιούνται και τεκμηρώνονται στην πραγματικότητα (στ. 258-259):

Τί δῆτα δόξης, ἢ τί κληδόνος καλῆς
μάτην ρεούσης ὠφέλημα γίγνεται

Αυτό που περνούσε η Αθήνα και επρόκειτο, εκ των πραγμάτων, να περάσει σε λίγο καιρό έμοιαζε με κάτι το απίστευτο. Μέσα σε αυτή την απελπισία και την απογοήτευση η προσφυγή σε παρελθόντα ιδανικά γίνεται τρόπος αντιμετώπισης του παρόντος και ενίσχυσης του ηθικού.⁹ Άλλος τρόπος είναι η άμεση υπενθύμιση της πρόσφατης καταστροφής ως ηθικό δίδαγμα των σφαλμάτων του παρελθόντος. Ο Σοφοκλής, όμως, όπως και οι μεγάλοι συνάδελφοί του, είχε διδαχτεί το μάθημα του Φρόνιχου του 492 με την Άλωση της Μιλήτου.¹⁰ Η προστασία και η δύναμη που πρόκειται να προσφέρει ο τυφλός και ταπεινός Οιδίποδας στην Αθήνα είναι ανταμοιβή για τη φιλοξενία που θα παράσχει η ίδια στο πτώμα του σύμφωνα με τον χρησμό, και για την ίδια αυτή ευλογία ο Κρέοντας διεκδικεί τον ήρωα για την πατρίδα του τη Θήβα (στ. 389-392). Η Αθήνα για να διεκδικήσει αυτή την ανταμοιβή έπρεπε να μάχεται γι' αυτήν και να υπερασπίσει τον ήρωα και τις κόρες του.

7. Πρβ. στ. 733-734. Για την ευσέβεια της Αθήνας και τη δοξολογία της στο έργο βλ. J. Mikalson, *Honour Thy Gods. Popular Religion in Greek Tragedy*, Chappel Hill, University of North Carolina Press, 1991, σ. 224. Ο R. Cantarella, «Atene, La polis e il Teatro», *Dioniso* 39 (1965) 46, εύστοχα την αποκαλεί «madre pietosa».

8. Θουκ. 8.1.

9. Πρβ. L. Slatkin, «Oedipus at Colonus: Exile and Integration», στο P. Euben (επιμ.), *Greek Tragedy and Political Theory*, Berkeley, University of California Press, 1986, σσ. 219-220.

10. Βλ. Ηρόδοτ. 6.21.2· J. Wilson, ό.π., σ. 81.

(3) Ο όρος που προσδιορίζει την ιερή ιδιότητα του Οιδίποδα για την Αθήνα είναι ο «σωτήρας» (στ. 457-460):

ἐὰν γὰρ ὑμεῖς, ὦ ξένοι, θέλητ' ἔμοι
 σὺν ταῖσδε ταῖς σεμναῖσι δημούχοις θεαῖς
 ἄλκην ποιεῖσθαι, τῆδε μὲν πόλει μέγαν
 σωτῆρ ἀρεῖσθε, τοῖς δ' ἔμοις ἐχθροῖς πόνους.

Ένας σωτήρας-πολιούχος είναι ό,τι χρειαζόταν η Αθήνα στα χρόνια που ζούσε κάτω από τη μεγαλύτερη απειλή και ήταν αναγκασμένη να υπερ-ασπίσει ακόμη και τα ίδια της τα σύνορα.¹¹ Η ιδιότητα του Οιδίποδα ως πολιούχου είναι μελλοντική για την Αθήνα του Οιδίποδος επί Κολωνώ και έμελλε να ισχύει για όλες τις εξωτερικές και εσωτερικές απειλές που επρόκειτο να δεχθεί. Ο Σοφοκλής του 406 π.Χ. μπορούσε εύκολα, όπως και όλοι σχεδόν οι συμπολίτες του, να προβλέψει την επικείμενη τελική ήττα,¹² και η αναζήτηση μιας μεταβολής των καταστάσεων είτε από εξωτερικό παράγοντα, που θα αποτελούσαν οι υποτιθέμενοι σύμμαχοι της Αθήνας, είτε από εσωτερικό παράγοντα, με τις αυτόνομες οικονομικές και στρατιωτικές δυνάμεις, έμοιαζε αδύνατη. Οι υποτιθέμενοι σύμμαχοι του χθες ήταν πρόθυμοι να συμβάλουν στη σπαρτιατική νίκη· ακόμη και οι ουδέτερες πόλεις έτειναν προς την ίδια επιλογή από μίσος για την Αθήνα και την ενδεχόμενη πολιτική της αν είχε βγει νικήτρια από τη Σικελία, ενώ η καταστροφή του 413 είχε πλήξει βαθιά την οικονομική και τη στρατιωτική ικανότητα της πόλης και περισσότερο το ηθικό της.¹³ Γι' αυτό και η διαχρονική αυτή «σωτηρία» ενός πολιούχου «Αἰ-Οιδίποδα» θα αποτελούσε μια τελευταία γραμμή άμυνας στο συναισθηματικό επίπεδο.

(4) Σε έναν εκτενή λόγο που απευθύνει ο Οιδίποδας στον Θησέα, ο μελλοθάνατος ήρωας αναλύει τη μεταβολή των χρόνων, κάτι που θυμίζει τον παρόμοιο συλλογισμό του Αίαντα στο ομώνυμο έργο του ποιητή (στ. 646 κ.ε.). Αυτός ο λόγος, που γρήγορα συγκεκριμενοποιεί τον στόχο του στην ισχυρή γη, στις σχέσεις μεταξύ των πόλεων, στην πίστη και στην απιστία, και τελικά φτάνει στην προβλεπόμενη διένεξη μεταξύ Αθήνας και Θήβας, είναι πολύ ισχυρό παράδειγμα για ό,τι μπορεί να δραστηριο-

11. Πρβ. Wilson, ό.π., σ. 11. Για την αξιοποίηση του μύθου ως μέσου επίδρασης στον πατριωτισμό βλ. M. P. Nillson, *Cults, Myths, Oracles, and Politics in Ancient Greece*, Νέα Υόρκη 1972, σσ. 83-85.

12. B. Knox, *The Heroic Temper. Studies in Sophoclean Tragedy*, Berkeley 1964, σ. 143.

13. Θουκ. 8.1.

ποιήσει την πολιτική συνείδηση του θεατή σχετικά με τις επικρατούσες πολιτικές συνθήκες (στ. 607-622):¹⁴

ὦ φίλτατ' Αἰγέως παῖ, μόνοις οὐ γίνεται
θεοῖσι γῆρας οὐδὲ κατθανεῖν ποτε,
τὰ δ' ἄλλα συγχεῖ πάνυ ὁ παγκρατῆς χρόνος.
φθίνει μὲν ἰσχύς γῆς, φθίνει δὲ σώματος.
θνήσκει δὲ πίστις, βλαστάνει δ' ἀπιστία,
καὶ πνεῦμα ταῦτόν οὐποτ' οὔτ' ἐν ἀνδράσιν
φίλοις βέβηκαν οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
τοῖς μὲν γὰρ ἤδη, τοῖς δ' ἐν ὑστέρω χρόνω
τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται καῦθις φίλα.
καὶ ταῖσι Θῆβαις εἰ τανῦν εὐήμερεῖ
καλῶς τὰ πρὸς σέ, μυρίας ὁ μυρίος
χρόνος τεκνοῦται νύκτας ἡμέρας τ' ἰών,
ἐν αἷς τὰ νῦν ξύμφωνα δεξιώματα
δῶρει διασκεδῶσιν ἐκ μικροῦ λόγου·
ἔν' οὐμὸς εὐδων καὶ κεκρυμμένος νέκυς
ψυχρὸς ποτ' αὐτῶν θερμὸν αἶμα πίεται.

Ο θεατής, αλλά και ο ίδιος ο Σοφοκλής, δεν γνώριζαν χώρα πιο ισχυρή από την Αθήνα, την οποία όμως ο χρόνος έχει ήδη εξαντλήσει. Η απιστία έχει πλέον αντικαταστήσει την πίστη, τη στιγμή που η δημοκρατία προδόθηκε, οι χθεσινοί φίλοι και σύμμαχοι έχουν γίνει αντίπαλοι και εχθροί και η συμμαχία της Δήλου έχει μετατραπεί σε συνομοσία με σκοπό να βάλει τέλος στην αθηναϊκή φιλοδοξία. Ο χρησμός του Οιδίποδα, για τον Σοφοκλή και περισσότερο για τους θεατές του 401, είχε ήδη επαληθευτεί.

(5) Αφού ο Θησεάς υπόσχεται στον φιλοξενούμενο Οιδίποδα την παροχή πλήρους προστασίας, όποιες και αν είναι οι απειλές, ο Χορός ξεκινά μια μακρά ωδή της οποίας ο κύριος στόχος είναι η πνευματική και φυσική δοξολογία της Αθήνας.¹⁵ Η ενδυνάμωση του ηθικού των Αθηναίων, η υπενθύμιση της ευλογίας των θεών και η υπογράμμιση της φυσικής δύναμης της Αθήνας είναι τα στοιχεία που κυριαρχούν στην ωδή του Χορού (στ. 695-706):

14. Βλ. P. Easterling, «Constructing the Heroic», στο C. Pelling (επιμ.), *Greek Tragedy and the Historian*, Οξφόρδη 1997, σσ. 35-36. Επίσης E. Hall, ό.π., σσ. 102-103.

15. O R. Parker, «Gods cruel and Kind: Tragic and Civic Theology», στο C. Pelling, ό.π., σ. 144, εντάσσει την εικόνα μιας «dear to the gods» Αθήνας στο πλαίσιο μιας πολιτικής προπαγάνδας. Πρβ. Mills, ό.π., σ. 182, και P. E. Easterling, «City setting in Greek tragedy», *Proceedings of the Classical Association* 18 (1989) 11.

ἔστιν δ' οἶον ἐγὼ γᾶς Ἀσίας οὐκ
 ἔπακούω,
 οὐδ' ἐν τᾷ μεγάλῃ Δωρίδι νάσω Πέλοπος
 πῶποτε βλαστὸν
 φύτευμ' ἀχείρωτον αὐτοποιόν,
 ἐγγέων φόβημα δάων,
 ὃ τᾶδε θάλλει μέγιστα χώρα,
 γλαυκᾶς παιδοτρόφου φύλλον ἐλαίας.
 τὸ μὲν τις οὐ νεαρός οὐδὲ γήρῃ
 σημαίνων ἀλιώσει χερί πέρσας·
 ὁ δ' αἰὲν ὄρων κύκλος
 λεύσσει νιν Μορίου Διὸς
 χὰ γλαυκῶπις Ἀθάνα.

Η ελιά που δεν φυτρώνει ούτε στην Ασία ούτε στην Πελοπόννησο είναι μοναδικό απόκτημα της Αθήνας, και ούτε νεαρός ούτε γέρος δεν τολμά να την αγγίξει με κακό σκοπό. Η Αθήνα της συγκεκριμένης περιόδου δεχόταν την τεράστια απειλή από την κύρια αντίπαλό της, τη Σπάρτη, η οποία στηριζόταν από την Περσία. Η αναφορά, λοιπόν, συγκεκριμένα στην Πελοπόννησο και στην Ασία δεν είναι καθόλου τυχαία ή άστοχη. Ο χορός συνεχίζει την αναφορά του στη δύναμη της Αθήνας και, αφού τονίσει την πνευματική και ιερή μοναδικότητά της, δεν ξεχνά τα φυσικά χαρίσματα της πόλης (στ. 707-713):

ἄλλον δ' αἶνον ἔχω ματρόπολει τᾶδε
 κράτιστον,
 δῶρον τοῦ μεγάλου δαίμονος, εἰπεῖν, (χθονὸς)
 αὔχημα μέγιστον,
 εὖιππον, εὖπωλον, εὐθάλασσον.
 ᾧ παῖ Κρόνου, σὺ γάρ νιν ἐς
 τόδ' εἶσας αὔχημ', ἄναξ Ποσειδάν

Η δύναμη που εξασφαλίζουν τα άλογα είναι η δύναμη του ιππικού, ενώ με τη θάλασσα υπονοείται η δύναμη του ναυτικού.¹⁶ Η μεγάλη ήττα στη Σικελία έχει καταστρέψει ολοσχερώς το αθηναϊκό ναυτικό και έναν πολύ μεγάλο αριθμό των χερσαίων δυνάμεων της πόλης. Από στρατιωτική άποψη, η Αθήνα κινδύνευε σοβαρότατα. Αυτό που αναζητεί ο ποιητής εδώ δεν είναι να τονίσει μια υπάρχουσα δύναμη, αλλά την εκ φύσεως δύναμη της Αθήνας, στην οποία μπορεί να στηριχθεί οποιοδήποτε επιχει-

16. Wilson, ό.π., σ. 100.

ρημα αναδόμησης της στρατιωτικής της δύναμης. Ο Σοφοκλής επιμένει να μετατρέψει την πικρή αλήθεια που ίσχυε για όλους τους συμπολίτες του, διότι, αν ο Χορός αποτελείται από γέροντες, η δύναμη της Αθήνας δεν έχει γεράσει ακόμη. Απευθυνόμενος στον Οιδίποδα ο οποίος ζητά τη βοήθειά του, ο Χορός λέει (στ. 726-727):

*θάρσει, παρέσται· καὶ γὰρ εἰ γέρων ἐγώ,
τὸ τῆσδε χώρας οὐ γεγήρακε σθένος.*

(6) Ο Σοφοκλής φαίνεται να είχε στο νου του συνεχώς τη μεγάλη απειλή που αντιμετωπίζει η πόλη του. Οι αναφορές στην πόλη που δῆθεν καταστρέφεται (στ. 842-844), στις επικείμενες μάχες, στους πολλούς εχθρούς και στους φοβερούς ντόπιους μαχητές (στ. 1044 κ.ε.) δεν δικαιολογείται μόνον από το γεγονός ότι ο Κρέων απήγαγε τις δυο κόρες του Οιδίποδα και ο Θησέας με τους άνδρες του πρέπει να τις απελευθερώσουν. Ο Χορός αναζητεί ακόμη και τη βοήθεια του Δία, της Αθηνάς, του Απόλλωνα και της Ἄρτεμης, ώστε να δυναμώσουν και να προστατέψουν τη χώρα του και τους κατοίκους της (στ. 1085-1095):

*ἰὼ θεῶν πάνταρχε παντ-
όπτα Ζεῦ, πόροις
γᾶς τᾶσδε δαμούχοις
σθένει ἴπνικεῖω τὸν εὐ-
αγρον τελειῶσαι λόχον,
σεμνά τε παῖς Παλλὰς Ἄθᾶνα,
καὶ τὸν ἀγρευτὰν Ἀπόλλω
καὶ κασιγνήταν πυκνοστίκτων ὄπαδὸν
ὠκυπόδων ἐλάφων, στέργω διπλᾶς ἄρωγᾶς
μολεῖν γᾶ τᾶδε καὶ πολίταις.*

Τόση μεγάλη βοήθεια μπορεί να μη χρειαζόταν η Αθήνα του Θησέα για να απελευθερώσει τις δύο κόρες του Οιδίποδα από τα χέρια του Κρέοντα με τους λίγους ακολούθους του, αλλά σίγουρα τη χρειαζόταν η Αθήνα του Σοφοκλή την εποχή εκείνη, όταν μόνο ένας θεός μπορούσε να βάλει το χέρι του για να αλλάξει η τρομερή πραγματικότητα που έμελλε να αντιμετωπίσει η πόλη.

(7) Οι συνεχείς καθησυχαστικές αναφορές στην προστατευμένη και πάντοτε ασφαλή Αθήνα συνεχίζουν να είναι κύριο χαρακτηριστικό του έργου. Αυτό δεν γίνεται εδώ σύμφωνα με τον συνηθισμένο σύντομο σοφοκλείο τρόπο αποκάλυψης ανταποδοτικών χρησμών, αλλά υπολανθάνει μια αξιοπρόσεκτη υπογράμμιση της αθηναϊκής αρτιότητας και περισσό-

τερο μιας εγγύησης για απαρράλλακτη ασφάλεια.¹⁷ Ο Οιδίποδας προφητεύει για την Αθήνα, εφόσον δεν αποκαλυφθεί το μυστικό του τόπου της αιώνιας κατοικίας του, μια αιώνια προστασία (στ. 1518-1519):

ἐγὼ διδάξω, τέκνον Αἰγέως, ἅ σοι
γῆρως ἄλυπα τῆδε κείσεται πόλει.

Η πόλη και οι πολίτες της έχουν και τις ευχές του Οιδίποδα, και θα τον θυμούνται πάντα μέσα στην αιώνια ευδαιμονία και επιτυχία τους (στ. 1552-1555):

[...] ἀλλά, φίλτατε ξένων,
αὐτός τε χώρα θ' ἦδε πρόσπολοί τε σοὶ
εὐδαίμονες γένοισθε, κάπ' εὐπραξία
μέμνησθέ μου θανόντος εὐτυχεῖς αἰεί.

Όλα αυτά, βέβαια, μια δεκαπενταετία νωρίτερα θα ηχούσαν διαφορετικά για τον αθηναίο θεατή, τώρα όμως οι όροι ευδαιμονία, ευτυχία και επιτυχία είναι ό,τι ακριβώς έχει απωλέσει αυτός ο πολίτης. Ο Σοφοκλής, που δεν έζησε την εισβολή των Σπαρτιατών στην πόλη του, ανακαλούσε μια ιδανική Αθήνα, αναζωογονώντας την πατριωτική περηφάνεια που στην πραγματικότητα είχε σβήσει. Ο ποιητής του αθηναϊκού μεγαλείου δεν ήταν ποτέ τόσο επαινετικός. Η Αθήνα, όμως, του Οιδίποδος επί Κολωνώ είναι μια πόλη διαφορετική από εκείνη που βίωσε ο ποιητής και οι θεατές του. Είναι η Αθήνα του μονάρχη Θησέα, ο οποίος απέχει από κάθε τυραννική συμπεριφορά, ξέρει να εξασφαλίζει για την πόλη του την ασφάλεια και την προστασία, και πάνω απ' όλα είναι ο άρχοντας που ενσαρκώνει την αρετή της σωφροσύνης. Αυτά αποτελούν ό,τι δεν πέτυχε η αθηναϊκή δημοκρατία, η οποία μάλλον πρόδωσε τον εαυτό της προτού την προδώσουν οι άλλοι.¹⁸

(8) Προς το τέλος του έργου ο Θησέας επιβεβαιώνει ότι η υπόσχεση του Οιδίποδα για την προστασία της Αθήνας θα παραμένει για πάντα (στ. 1764-1765):

καὶ ταῦτά μ' ἔφη πράσσοντα καλῶς
χώραν ἔξειν αἰὲν ἄλυπον.

17. Βλ. B. Knox, «Sophocles and the Polis», στο B. Grange (επιμ.), *Sophocle: Entretiens sur l'antiquité classique*, Γενεύη 1982, σ. 25.

18. Βλ. Wilson, ό.π., σσ. 27, 199, ο οποίος βλέπει το όλο έργο ως «implicit critique of democracy». Για την παρομοίωση του Θησέα με τον Περικλή πρβ. αυτ., σ. 198. Πρβ. C. Segal, «Greek Tragedy and Society, a Structuralist Perspective», στο P. Euben, ό.π., σ. 54.

Το 401 π.Χ., χρονολογία της παράστασης του έργου, η ψυχολογία των αθηναίων πολιτών θα πρέπει να είχε υποστεί μια ακραία μεταβολή: ο πολίτης που συνήθισε τις νίκες, τη δόξα και το αίσθημα του πρώτου πολίτη της Ελλάδας, και ίσως της εποχής του, τώρα πλέον είναι υποχρεωμένος να συμβιβαστεί με μια εντελώς διαφορετική πραγματικότητα. Η πίκρα της ήττας, της ανατροπής της δημοκρατίας και πάνω απ' όλα της εγκατάλειψης και της αδιαφορίας των θεών διαμορφώνει αυτή τη νέα εποχή. Μέσα σε όλη αυτή την απογοήτευση και την άθλια πολιτική κατάσταση, η νοσταλγία για το παρελθόν, μια τυπική ψυχολογική αντίδραση των απογοητευμένων πολιτών, θα μπορούσε να σταθεί ως εύκολη προσφυγή και παρηγοριά. Ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* με τον μυθικό του κόσμο και τη γαλήνια Αθήνα του θα πρόσφερε μια αναχρονιστική περηφάνια στον αθηναίο θεατή του 401 π.Χ., ο οποίος δεν θα έχανε την ευκαιρία να την απολαύσει, αλλά και να συνειδητοποιήσει το φιλοσοφικό δόγμα του Ηράκλειτου που δίδασκε πως τὰ πάντα ρεῖ. Η αίσθηση του μεγαλείου που εμπνέουν άλλα έργα του ποιητή αντικαθίσταται εδώ από τη συμπόνια, τον οίκτο και την ευσέβεια.

Η σημαντική αυτή μεταβολή στην τύχη του Οιδίποδα, από το μεγαλείο της δύναμης στην εξαθλίωση και την ταπείνωση και μετά στην ανύψωση και την αγιοποίηση, θα στάθηκε ως επιχείρημα παρηγορίας για πολλούς Αθηναίους μέσα στην οδυνηρή φάση που περνούσε η πόλη τους. Εάν ο Αίας ή ο Ηρακλής είχαν, τρόπον τινά, μια παρόμοια μοίρα σε άλλα έργα του ποιητή, εδώ η Αθήνα είναι εκείνη που εμπλέκεται ουσιαστικά. Η ιδανική και ευσεβής αυτή πόλη, που παρείχε όλες τις συνθήκες για τη φιλοξενία και την προστασία του Οιδίποδα, θα περίμενε και η ίδια, ανταποδοτικά, να αλλάξει η μοίρα της. Αν παραδεχτούμε ότι στο προηγούμενο έργο, τον *Φιλοκτήτη*, ο ποιητής αναζητούσε, φιλόδοξα, μια ηρωική ανάσταση του αθηναϊκού πνεύματος, με τον από μηχανής θεό Ηρακλή να μεσολαβεί για να ξαναγυρίσει ο παλαίμαχος στρατιώτης στο πεδίο της μάχης, ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* του 406 π.Χ. επιβεβαιώνει ότι η φιλοδοξία του ποιητή δεν βρήκε το αναμενόμενο αποτέλεσμα στον πραγματικό κόσμο.¹⁹ Αυτή τη φορά, ο ίδιος ο θεός έπρεπε να βάλει το χέρι του, και η εξιδανίκευση αυτού του κόσμου αποτέλεσε την τελευταία φυγή στο απόλυτο υπερφυσικό.

19. Βλ. Yaser, ό.π., σσ. 143 κ.ε. Βλ. και Wilson, ό.π., σ. 189.